

3. Liturgija i glazba

Uvodno izlaganje na VIII. međunarodnom kongresu crkvene glazbe

Joseph kard. Ratzinger, Rim

Od početka su među liturgijom i glazbom bratski odnosi. Kada čovjek hvali Boga, nije mu dovoljna sama riječ. Razgovor s Bogom nadilazi granice ljudskog govora. Zato je on, zbog svoje naravi, uvijek pozivao u pomoć glazbu, pjevanje i glas stvorenja u zvuku instrumenata. Uostalom, ne slavi Boga samo čovjek. Liturgija je usuglašavanje s onim o čemu govori sve stvoreno.

Koliko god su liturgija i glazba po svojoj naravi tijesno povezane, njihov je odnos uvijek bio težak, osobito u prijelaznim razdobljima povijesti i kulture. Ne treba se, dakle, čuditi što i danas postaje sporno pitanje pravilna glazbena izričaja u liturgiji. U raspravama na Saboru i neposredno poslije njega činilo se da je u pitanju samo razilaženje između pastoralaca i crkvenih glazbenika. Ovi posljednji nisu se htjeli podrediti pukoj pastoralnoj svrhovitosti, već su se trudili da glazba dobije svoje pravo dostojanstvo kao mjerilo vlastite pastoralne i liturgijske vrijednosti. Stoga se dobivao dojam da je najvećim dijelom spor samo na području primjene. U međuvremenu je rascjep ipak postao dublji. Drugi val liturgijske obnove do temelja zaoštrava pitanja. Riječ je o naravi liturgijskog čina kao takvog, o njegovim antropološkim i teološkim temeljima. Spor oko liturgijske glazbe postaje simptomatičan, otkriva mnogo dublje pitanje, pitanje što je liturgija.

1. Nadići Sabor? Novo poimanje liturgije

Novo razdoblje želja za liturgijskom obnovom ne gleda više svoj temelj izričito u riječima II. vatikanskog sabora nego u njegovu »duhu«. Navodim za primjer članak o »Pjevanju i glazbi« *Novog liturgijskog rječnika* (*Nuovo Dizionario di Liturgia*), veoma informiran i vrlo pregledan. Tu se nipošto ne stavlja u pitanje visoka umjetnička vrijednost gregorijanskog pjevanja ili klasične polifonije. Ne radi se ni o međusobnom suprotstavljanju aktivnosti zajednice i umjetnosti elite. Srž pitanja nije ni odbacivanje povijesne ukočenosti što oponaša samo prošlo pa nužno ostaje bez sadašnjeg i budućeg. Radi se više o novom temeljnom shvaćanju liturgije kojim se želi nadići Sabor, čija Konstitucija o liturgiji ima »dviije duše« (str. 211 a, usp. 212 a).

Pokušajmo ukratko, u glavnim crtama upoznati to poimanje. Polazišna točka liturgije — tako je rečeno — jest okupljanje dvojice ili trojice u Kristovo ime (199 a). Ovo pozivanje na Gospodinu riječ (Mt 18, 20) čini se u prvi mah bezazlenim i tradicionalnim. Ono, međutim, dobiva radikalno novu dimenziju time što je biblijski citat izvađen iz svog konteksta i ističe se oprekom prema cijeloj liturgijskoj tradiciji. Jer »dvojica ili

trojica« ovdje su suprotstavljeni instituciji s institucionalnom ulogom i svakom »kodificiranom programu«. Tako ova definicija znači: Ne prethodi Crkva grupi nego grupa Crkvi. Nije oslonac liturgije pojedinih grupa i zajednica Crkva kao cjelina, nego je sama grupa mjesto gdje uvijek iznova nastaje liturgija. Stoga se liturgija ne razvija tako da bi imala polazište u zajedničkom modelu, u nekom »obredu« (koji ovdje kao »kodificiran program« postaje negativ neslobode); liturgija nastaje u određenu času i na određenu mjestu stvaralaštvom onih koji su sabrani. U takvom sociološkom načinu izražavanja sakramenat svećeničkog reda biva shvaćen kao institucionalna uloga koja si je stvorila monopol (206 a) i, zahvaljujući instituciji (tj. Crkvi), dokinuo je prvobitno jedinstvo i zajedništvo grupâ. U tom stjecanju okolnosti glazba, tako je rečeno, kao uostalom i latinski, postadoše govor izabranih, »jezik neke druge Crkve, a to je institucija i njezin kler«.

Izdvajanje odlomka Mt 18, 20 iz cjelokupne biblijske i eklezijalne tradicije zajedničke molitve Crkve ovdje, kako se vidi, nosi sa sobom nove posljedice: od obećanja koje je Gospodin dao onima što mole na svakom mjestu nastaje dogmatiziranje samostalne grupe. Zajedništvo u molitvi toliko je narušeno i nivelirano da se smatra kako s razvojem ministerijalnog svećenstva nastaje neka druga Crkva. S ovog gledišta svaki prijedlog koji dolazi od opće Crkve postaje okov protiv kojega se treba pobuniti radi novine i slobode liturgijskog slavljenja. Odrednica postaje stvaralaštvo trenutka, a ne poslušnost sveukupnom.

Očito je da su ovdje s prihvaćanjem sociološkog govora preuzete i neke vrijednosti: ljestvica vrednota koja je oblikovala sociološki govor, gradi novu viziju povijesti i sadašnjosti, pozitivnu i negativnu. Tako neki uobičajeni pojmovi (čak i saborski!) — kao »blago svete glazbe«, »orgulje kraljica instrumenata«, »univerzalnost gregorijanskog pjevanja« — označeni su kao »mistifikacije« kojima je cilj »sačuvati određen oblik vlasti i ideološkog pogleda« (str. 200 a). Stanoviti oblik izvršavanja vlasti (tako je rečeno) osjeća se ugroženim procesom kulturne preobrazbe i »opire se do te mjere da želju za samoodržanjem prikriva maskom ljubavi prema predaji« (str. 205 b). Gregorijanski koral i Palestrina bili bi »bogovi zaštitnici« starog mitiziranog repertoara (210 b), elementi nekakve »katoličke kontrakulture« koja se na njih naslanja kao na »iznova mitizirane supersakralizirane prauzore« (208 a), kao što je uostalom u povijesnoj liturgiji više riječ o predstavljanju neke kulturne birokracije negoli o pjevačkom sudjelovanju puka (206 a). Napokon, sadržaj *Motu-*

proprija Pija X. o liturgijskoj glazbi okarakteriziran je »kulturološki kratkovidnim i teološki nejasnom ideologijom svete glazbe« (211 a). Ovdje, očito, nije više na djelu samo sociologizam, nego također posvemašnje odvajanje Novog zavjeta od povijesti Crkve, što se povezuje s teorijom rasula, karakterističnom za mnoge prosvjetiteljske situacije: stvarnosti u svom čistom stanju bile bi samo na isusovskom početku; sva ostala povijest izgleda kao neka »glazbena pustolovina sa smetenim i promašenim iskustvima«, koju sada treba »privesti kraju«, da bi se napokon iznova započelo ono pravo (212 a).

Ali kako izgleda to novo i bolje? Već su prethodno natuknuta temeljna načela; sada moramo misliti na njihova posebna ostvarenja. Jasno su izložene dvije temeljne vrijednosti. »Prvotna vrijednost« obnovljene liturgije, kako se tu kaže, bila bi »djelovanje svih osoba u punini i izvornosti« (211 b). Dosljedno tome, crkvena glazba prvenstveno znači da »Božji puk« pjevajući očituje svoj identitet. Time je već imenovan i drugi kriterij vrednovanja koji je ovdje djelotvoran: proizlazi da je glazba snaga koja jača povezanost grupe (217 b). Pjesme uvriježene u nekoj zajednici postaju, da tako kažemo, njezin raspoznajni znak. Odatle izviru glavne odrednice glazbenog oblikovanja liturgije: plan, program, animacija, režija. Važnije od što (tako piše) bilo bi kako (217 b). Moći slaviti bilo bi ponajprije »moći činiti«. Glazba bi u prvom redu morala biti »činjena« ... Da ne budem nepravedan, moram dodati da se u članku o kojemu je riječ ipak pokazuje razumijevanje za različite kulturalne situacije i ostaje otvoren prostor za prihvaćanje povijesnog blaga. A osobito je istaknuto vazmeno obilježje kršćanske liturgije; njezino pjevanje ne bi samo očitovalo identitet Božjeg naroda, nego bi moralo također ulijevati nadu i svima naviještati lice Oca Isusa Krista.

Ostaju tako u veliku procjepu elementi neprekinutosti koji omogućuju razgovor i ulijevaju nadu da je moguće ponovno naći jedinstvo u temeljnom poimanju liturgije, koje ipak izvođenjem liturgije od grupe umjesto od Crkve prijati da nestane — ne samo na teoretskom planu, nego i u konkretnoj liturgijskoj praksi. Ne bih bio o svemu tome toliko duljio kad bih mislio da takve ideje treba pripisati samo ponekom teoretičaru. Premda je van svake sumnje da se one ne mogu osloniti ni na jedan tekst II. vatikanskog sabora, u nekim liturgijskim uredima i njihovim tijelima uvriježilo se mišljenje da duh Sabora ide u tom smjeru. Jedno danas već previše rašireno mišljenje u smjeru netom iznesenog poimanja ide dotle da bi kategorije vlastite koncilskom poimanju liturgije bile upravo takozvano stvaralaštvo, djelovanje svih prisutnih i pozivanje na skup osoba koje se međusobno poznaju i koje su u prijateljskim odnosima. Ne samo mlađi svećenici, nego koji put i biskupi imaju osjećaj da nisu vjerni Saboru ako sve mole točno onako kako se nalazi u misalu; mora se ubaciti barem jedan izričaj, pa bio on i ne znam kako otrcan. A »civilni« pozdrav prisutnih, po mogućnosti i prijateljske želje na rastanku, već su postali obvezatni dijelovi svetoga čina, kojima se jedva tko usudi oprijeti.

2. Filozofski temelj pojma i njegova problematičnost

Svime ovim još nismo dotakli jezgru promjene vrijednosti. Sve što je rečeno proizlazi iz toga da je grupa pretpostavljena Crkvi. Ali zašto je uopće do toga došlo? Zato što se Crkva stavlja pod opći pojam »institucije«, a pojam »institucija«, uzet u sociološkom smislu, uključuje u sebi nešto negativno. Institucija utjelovljuje vlast, a vlast je suprotna slobodi. Budući da se vjera (»nasljedovanje Isusa«) shvaća kao pozitivna vrijednost, ona mora biti na strani slobode te mora po svojoj naravi biti i anti-institucionalna. Dosljedno tome, ni liturgija ne može biti podržavatelj ili dio institucije; mora naprotiv tvoriti oporbenu silu koja potpomaže rušiti mogućnike. Ako se pashalna nada, koju liturgija mora svjedočiti, razvija na ovakav način, može postati izrazito zemaljska. Postaje nada da će se nadići institucije i postaje također sredstvo borbe protiv vlasti. Onaj tko poznaje nikaragvansku misu (*Missa Nicaraguensis*), makar to bilo samo po tekstovima, može si predočiti to poskliznuće nade i stvarnosti koju tu poprima liturgija kao sredstvo militantnog obećanja. Može se također vidjeti koje značenje i važnost poprima glazba u novom poimanju. Snaga prosvjeda revolucionarnih napjeva priopćuje zanos i uvjerenje koji ne bi mogli proizlaziti iz jednostavno recitirane liturgije. Tu ne postoji više oporba liturgijskoj glazbi. Ona je dobila novu nezamjenjivu ulogu u probuđivanju iracionalnih snaga i zajedničkog zanosa kojemu sve teži. Ali glazba na isti način oblikuje i svijest, jer pjevana se riječ priopćuje našem duhu progresivno i mnogo djelotvornije od čitane ili mislene riječi. Uostalom, na putu koji vodi liturgijama grupe, namjerno se nadilazi granica mjesne zajednice: zahvaljujući liturgijskom obliku i njegovoj glazbi, stvara se nova solidarnost po kojoj treba da nastane novi narod što se naziva Božjim narodom, pod Bogom podrazumijevajući u stvari sam sebe i povijesnu energiju koja se u njemu razvila.

Vratimo se još analizi vrijednosti koje su postale odrednicama u novoj liturgijskoj svijesti. S jedne strane, riječ je o poimanju institucije u negativnom smislu i o shvaćanju Crkve samo pod tim sociološkim vidom, ali još k tome ne pod vidom *empirijske* sociologije, nego s gledišta koje dolazi od takozvanih sumnjivih učitelja. Vidi se da su oni svoj posao obavili vrlo efikasno. Dostigli su, naime, određenost svijesti koja djeluje i ondje gdje se ništa ne zna o tom podrijetlu. Sumnja uostalom ne bi mogla imati takvu zapaljivu snagu kad ne bi bila popraćena obećanjem s gotovo neminovnom draži, a to je ideja slobode kao izvorno pravo što pripada ljudskom dostojanstvu. Pod tim vidom jezgra rasprave mora biti pitanje: koji je to istinski smisao slobode? Time je rasprava oko liturgije dovedena na bitno; jer, u liturgiji se u stvari radi o prisutnosti spasenja, o pristupu istinskoj slobodi. U tom otkrivanju sržnog pitanja nedvojbeno je pozitivni vid te nove rasprave.

Istodobno se očitivalo ono što je danas kršćaninu katoliku prava muka. Ako Crkva izgleda samo kao institucija, kao nosilac vlasti, dakle kao protivnik slobode, kao zapreka spasenju, onda je

vjera u kontradikciji sama sa sobom; jer ona s jedne strane ne može bez Crkve, a s druge strane, svrstana je u osnovi protiv nje. U tome je uistinu tragičan paradoks tog usmjerenja liturgijske obnove, jer liturgija bez Crkve kontradikcija je u sebi. Tamo gdje svi djeluju kako bi svi postali subjekt, iščezava — s Crkvom kao zajedničkim subjektom — i pravi »vršilac« liturgije. Zaboravlja se, u stvari, da bi liturgija morala biti »opus Dei« (Božje djelo), gdje najprije djeluje sam Bog i gdje mi upravo njegovim djelovanjem bivamo spašeni. Grupa slavi samu sebe i tako u stvari ne slavi ništa, jer grupa nije razlog slavljenja. Zbog toga djelovanje svih izaziva dosadu: naime ne zbiva se ništa ako je odsutan Onaj kojega čeka cijeli svijet. Prijelaz na određene ciljeve, kako se to očituje u nikaragvanskoj misi, posve je logičan.

One koji podržavaju ovakav način razmišljanja potpuno otvoreno moramo upitati: Je li Crkva zaista samo institucija, birokracija kulta, instrument moći? Je li svećenička služba samo monopoliziranje sakralnih povlastica? Ako ne uspijemo nadići ovakva poimanja i na čuvstvenom području i srcem ne vidjeti Crkvu iznova, na drugačiji način, onda liturgija neće biti obnovljena, nego će mrtvi pokopati mrtve i to će se zvati obnovom. Tada, naravno, ne postoji više ni *crkvena* glazba jer joj je subjekt, Crkva, izgubljen. Dapače, ne može se više s pravom govoriti ni o liturgiji, budući da ona predstavlja Crkvu: ostaju samo obrede grupe koji se više ili manje vješto služe glazbenim izražajnim sredstvima. Ako liturgija treba da preživi ili čak da bude obnovljena, neophodno je potrebno nanovo otkriti Crkvu. Dodajem: Ako čovjek mora nadvladavati otuđenost, ako mora iznova naći svoj identitet, neophodno je da nanovo nađe Crkvu. Ona nije mizantropska ustanova, nego onaj novi MI u kojem JA može napokon steći svoj temelj i svoje utočište.

Bilo bi korisno u ovom kontekstu iznova pažljivo čitati knjižicu kojom je Romano Guardini, veliki pionir liturgijske obnove, zaključio svoje književno djelo u posljednjoj godini sabora. On sam ističe da je tu knjigu napisao zaokupljen brigom i ljubavlju prema Crkvi, čije je ljudske uvjetovanosti i njihove rizike vrlo dobro poznao. Ali on je naučio otkrivati u tom ljudskom sablazan Božjeg utjelovljenja; naučio je gledati u njemu nazočnost Gospodina koji je Crkvu učinio svojim tijelom.

Jedino ako je tako, postoji istodobnost Isusa Krista i nas. Samo ako postoji ta istodobnost, postoji i stvarno bogoslužje, koje nije puko sjećanje na vazmeno otajstvo nego njegova istinska nazočnost. I nadalje: samo ako je tako, liturgija je sudjelovanje u trinitarnom dijalogu Oca, Sina i Duha Svetoga. Samo tako liturgija nije naše »djelo« nego *opus Dei* — Božje djelovanje na nama i u nama. Zato Guardini izričito naglašava da u liturgiji nije važno nešto *činiti* nego *biti*. Misao da je djelovanje sviju središnja vrijednost liturgije najradikalnija je suprotnost koja se može zamisliti Gvardinijevu poimanju liturgije. U stvarnosti, djelovanje sviju ne samo da nije temeljna vrijednost liturgije, ono kao takvo uopće nije vrijednost.

Uzdržavam se od daljnjeg produbljanja ovih pitanja; treba da se usredotočimo na traženje polazišne odrednice pravilnog suodnosa liturgije i glazbe. Doista, i s ove točke gledišta važno je ustanoviti da je pravi subjekt liturgije Crkva i još točnije, općinstvo svetih svih mjesta i svih vremena. Iz toga proizlazi ne samo — kako je Guardini potanko pokazao u svojem mladenačkom spisu *Liturgische Bildung* (Liturgijsko obrazovanje) — neraspoloživost liturgijom nasuprot samovolji grupe pojedinica (također svećenstva i specijalista), dakle ono što Guardini naziva liturgijskim objektivitetom i pozitivitetom. Iz toga također proizlaze ponajprije tri ontološke dimenzije u kojima ona živi: svemir, povijest i otajstvo. Upućivanje na povijest uključuje razvoj, tj. pripadanje nečemu životnom, što ima početak koji nastavlja djelovati, koji ostaje prisutan ali koji nije dovršen nego samo živi u onomu gdje se dalje razvija. Nešto propada, nešto se zaboravi pa se pojavi opet u novom obliku, no razvoj uvijek znači sudjelovanje u nekom naprijed otvorenu početku. Time smo već dodaknuli jednu drugu kategoriju koja, u odnosu prema kozmosu, poprima posebnu važnost: temeljni oblik tako shvaćene liturgije jest sudjelovanje. Nitko nije njezin prvi i jedini stvaralac, za svakoga je ona sudjelovanje u većoj stvarnosti, koja ga nadvisuje, no svaki je isto tako i »djelatnik«, upravo zato što je primalac. Pozivanje na otajstvo, napokon, znači samo da se početak liturgijskog zbivanja nikada ne nalazi u nama samima. To je samo odgovor na poziv odozgo, na poziv i na čin ljubavi koji je otajstvo. Pitanja su za razjašnjavanje; no, otajstvo se otkriva razjašnjavanju samo onda kada ga prihvaćamo sa DA koji, u biblijskom smislu, i danas mirne duše smijemo nazivati poslušnošću.

Tako smo došli do točke koja je veoma važna za vezu s umjetničkim čimbenikom. Liturgija grupe nije kozmička, ona živi upravo od samostalnosti grupe. Ona nema povijesti; oznaka joj je upravo izdvajanje iz povijesti i samovoljnost, iako se služi povijesnim scenarijima. Ne pozna ni otajstva, jer u njoj se sve razjašnjava i sve mora biti razriješeno. Stoga su joj i razvoj i sudjelovanje isto tako nepoznati kao i poslušnost; poslušnosti se otkriva smisao koji je veći nego se može objasniti.

Na mjesto svega toga stavlja se stvaralaštvo u kojem se autonomija emancipiranoga čak pokušava potvrditi. Takva kreativnost, koja bi htjela biti primjena autonomije i emancipacije, upravo je po tome u jasnoj suprotnosti svakom sudjelovanju. Njezini su raspoznajni znakovi samovoljnost, kao nužan oblik odbacivanja svakog oblika i postojećeg pravila; neponovljivost, jer ponavljanje bi dakako bilo ovisnost; artificioznost, jer — razumije se — mora to biti čista ljudska tvorevina. No, tako postaje očito da je ljudsko stvaralaštvo koje ne želi ni primati ni sudjelovati u svojoj biti besmisleno i lažno, jer čovjek jedino primajući i sudjelujući može biti to što jest. Takvo stvaralaštvo jest bijeg od ljudske uvjetovanosti i zato je lažno. Zato propadanje kulture počinje ondje gdje, s gubitkom vjere u Boga, mora biti osporavana i razumnost bića.

Ponovimo ukratko ono do čega smo do sada došli, kako bismo potom mogli izvući zaključke za polazište i za temeljni oblik crkvene glazbe. Vi-

djeli smo da prvenstvo grupe dolazi od shvaćanja Crkve kao institucije. S druge strane, u pozadini je poimanje slobode koje je nespojivo s pojmom i zbiljnošću institucionalnog, i koje nije više u staju razabrati dimenziju misterija u stvarnosti Crkve. U shvaćanju slobode ideje vodilje su autonomija i emancipacija. One se konkretiziraju u ideji stvaralaštva koja u ovom kontekstu postaje čista suprotnost onoj stvarnosti i pozitivnoj datosti koja je bitna za crkvenu liturgiju. Grupa mora uvijek iznova samu sebe pronalaziti, samo je tako slobodna. Vidjeli smo također da je liturgija, koja zaslužuje to ime, tome radikalno protivna. Ona je protiv ahistorijske samovolje koja ne pozna razvoja i tako hodi u praznu; protivi se neponovljivosti koja je također isključivost i prekid komunikacije izvan grupiranja; nije protiv tehnologije makar je protiv artificijelnosti u kojoj čovjek stvara svoj protusvijet, gubeći iz vida i iz srca ono što je Bog stvorio. Suprotnosti su jasne: jasna je u svom polazištu i nutarnja motiviranost načina mišljenja grupe koja polazi od autonomističkog poimanja slobode. No, sad bismo se morali pozitivno upitati o antropološkom poimanju, na kojemu se temelji liturgija u smislu vjere Crkve.

3. Antropološki model crkvene liturgije

Dvije svetopisamske riječi mogu nam poslužiti kao ključ za odgovor na postavljeno pitanje. Pavao je stvorio termin *logikè latreía* (Rim 12, 1), koji je teško prevesti na naše moderne jezike, jer nedostaje posve odgovarajuća riječ za pojam »logos«. Mogli bismo prevesti »Duhom određivano bogoslužje« i time uputiti također na Isusove riječi o klanjanju u duhu i istini (Iv, 4, 23). A mogla bi se prevesti i sa »čaćenje Boga prožeto Riječju«, i u tom slučaju prirodno je, da je pojam »Riječ« u biblijskom značenju (kao i u grčkom svijetu) više od obična govora — gotovo stvaralačka zbiljnost. A ipak je više i od puke ideje i od čistog duha: ona je Duh koji se očituje, koji se saopćuje. Iz te temeljne stvarnosti u svakom su razdoblju proizlazili, kao zadana načela, upravljenost na Riječ, racionalnost, razumljivost i trijeznost kršćanskog bogoslužja i liturgijske glazbe. Bilo bi krivo i ograničeno tumačenje ako bi se shvatilo da se to odnosi na svaku liturgijsku glazbu i kad bi se razumljivost teksta proglasila općom pretpostavkom. Jer, riječ u biblijskom smislu više je od »teksta« i razumljivost je mnogo šira i dublja od obična shvaćanja onoga što je čovjeku odmah jasno i što se može svrstati u opću racionalnost. Točno je međutim da glazba koja služi klanjanju »u duhu i istini« ne može biti ritmička ekstaza niti sjetilna zavodljivost ili zaglušna omama, niti subjektivni sentimentalizam, niti plitka zabava; naprotiv, ona je u službi navješćanja, u službi duhovnog i u najuzvišenijem smislu razumskog iskaza. Drugim riječima: pravo je dakle da glazba kao takva u osnovi mora odgovarati toj »Riječi«, što više, mora joj služiti.

No, time smo dovedeni do jednog drugog biblijskog teksta, onoga temeljnog za pitanje kulta. Tu nam se još točnije označava što to ima s »Riječju« i kako se to odnosi na nas. Mislim na rečenicu Ivanova proslava: »I Riječ tijelom postade i nastani se među nama i vidjesmo slavu njegovu« (Iv 1,14).

Kod »Riječi« na koju se odnosi kršćanska liturgijska služba ne radi se u prvom redu o nekom tekstu, nego o živoj stvarnosti: o Bogu koji je priopćujući smisao koji se i priopćuje tako da sam postaje čovjekom. To utjelovljenje sada je sveti šator, polazna točka svakog kulta, a to je gledanje slave Božje i čaćenje Boga. Time međutim tvrdnje Ivanova proslava nisu iscrpljene. One bi bile krivo shvaćene kad bismo ih čitali odvojeno od Isusova oproštajnog govora u kojemu kaže svojima: Ja idem i vratit ću se k vama. Ako idem, ponovno se vraćam. I dobro je da ja idem, jer ako ne odem, neće k vama doći Tješitelj (Iv 14,2; 14,18; 16,5 itd.). Utjelovljenje je samo prvi dio pokreta. Ono tek na križu i u uskrsnuću dobiva puni smisao i postaje konačno: s križa Gospodin sve privlači k sebi i nosi tijelo, tj. čovjeka i sav stvoreni svijet u Božju vječnost.

Tom putanjom upućena je liturgija i ta je pitanja, da tako kažemo, temeljni tekst na koji se poziva svaka liturgijska glazba, on je njezino mjerilo. Liturgijska glazba je posljedica koja proizlazi iz zahtjeva i iz dinamike utjelovljenja Riječi, jer ona pokazuje da ni među nama Riječ ne može biti samo govor. Središnji način na koji utjelovljenje nastavlja djelovati na prvom su mjestu sigurno sami sakramentalni znakovi. No, njima nedostaje životni prostor ako nisu uronjeni u liturgiju koja kao cjelina slijedi to prodiranje Riječi u tjelesno i na područje svih naših osjetila. Odatle dolazi, za razliku od židovskog i islamskog tipa kulta, pravo, štoviše i neophodnost upotrebe slika. Odatle proizlazi i nužnost uzeti u obzir one dublje razine razumijevanja i odgovora koje se otvaraju u glazbi. Vjera koja postaje glazba jedan je dio događaja utjelovljenja Riječi. Međutim, to postajanje glazbom istodobno je na posve jedinstven način povezano s onim nutarnjim preokretom događaja utjelovljenja, što sam malo prije pokušao istaknuti: utjelovljenje Riječi na križu i u uskrsnuću postaje »urječenje« tijela. Obadvoje se međusobno prožimlju. Utjelovljenje ne biva opozvano, ono postaje konačno samo u času kada se tijek, da tako kažemo, obrne: samo tijelo postaje riječ, ali upravo to postajanje tijela riječju stvara novo jedinstvo cjelokupne zbiljnosti do koje je Bogu očito toliko stalo da je radi nje pristao na žrtvu križa svoga Sina. Postajanje Riječi glazbom s jedne je strane zorno prikazivanje utjelovljenja, posvješćivanje predracionalnih i nadracionalnih sila, otkrivanje u sebi sakrivenog zvuka stvorenja, otkrivanje pjevanja što počiva u dubini stvari. Ali tako je to postajanje glazbom već preokret u pokretu: nije samo utjelovljenje Riječi nego u isto vrijeme i oduhovljenje tijela. Drvo i metal postaju zvuk, nesvjesno i nerazriješeno postaje zvuk, skladan i pun znakovitosti. Zbiva se otjelovljenje koje je oduhovljenje, a kršćansko oduhovljenje jest utjelovljenje u tijelo utjelovljene Riječi.

4. Posljedice za liturgijsku glazbu

a) Temeljna razmišljanja

Ako se u glazbi podudaraju ta dva pokreta, ona služi u najvećoj mjeri i na nezamjenjiv način onom nutarnjem izlasku, koji liturgija uvijek želi biti i postajati. To međutim znači da se prikladnost

liturgijske glazbe procjenjuje na temelju toga koliko ona u svojoj srži odgovara ovom osnovnom antropološkom i teološkom obliku. Ta postavka ponajprije može izgledati vrlo daleko od konkretne glazbene stvarnosti, no postaje odmah konkretna ako mislimo na različite oblike kultne glazbe koju sam prije kratko spomenuo. Sjetimo se na čas dionizijskog religioznog modela i njegove glazbe. O njoj je Platon raspravljao polazeći od svoga religioznog i filozofskog nazora. U ne malo religioznih oblika glazba je povezana sa zanosom, ushićenjem. Nadilaženje granice ljudske uvjetovanosti prema čemu teži glad za beskonačnim usađena u čovjeka, treba da se dostigne s pomoću svetog zanosa, ritamskog i instrumentalnog delirija.

Takva glazba ruši granice individualnosti i osobnosti; čovjek se tako oslobađa težine svijesti. Glazba postane ushićenje, oslobođenje od vlastitog JA, poistovjećenje sa svemirom. Profanizirani povratak modela danas doživljavamo u rok i pop glazbi. Njihovi su festivali antikult jednakog usmjerenja — užitak u razaranju, ukidanje granica svakidašnjega i iluzija otkupljenja u oslobođenju od vlastitog JA, u mahnitijoj ekstazi buke i mase. Tu je riječ o oblicima oslobođenja sličnim onima koji se postižu uzimanjem droge a to je u osnovi protivno kršćanskom poimanju oslobođenja. Posljedica je toga danas sve veća poplava na ovom području satanskih kultova i satanske glazbe. Njihova štetna snaga, što teži namjernom razaranju i uništenju osobe, još se uvijek ne shvaća ozbiljno. Rasprava koju je zametnuo Platon između dionizijske i apolonske glazbe nije naše pitanje, jer Apolon nije Krist. Ali pitanje koje je on postavio tiče nas se na vrlo jasan način. Glazba je danas, u obliku koji generacija prije nas nije mogla ni zamisliti, postala odlučujući prijenosnik određene protureligije i prema tome pozornica dijeljenja duhova. Tražeći izbjavljenje putem oslobođenja od osobnosti i od osobne odgovornosti, rok glazba se s jedne strane savršeno stavlja u red anarhičkih poimanja slobode koje danas prevladavaju na Zapadu više nego na Istoku; i baš se po tome radikalno suprotstavlja kršćanskom poimanju otkupljenja i slobode, čak mu je čista suprotnost. Stoga se, ne zbog estetskih razloga, niti zbog restauratorske zadrtnosti, niti zbog historicističke nepokretljivosti, nego zbog temeljnih antropoloških pobuda, ova vrsta glazbe mora isključiti iz Crkve.

Mogli bismo ovo pitanje još više konkretizirati analizirajući antropološki temelj različitih tipova glazbe. Postoji akciona glazba koja čovjeka pokreće prema različitim zajedničkim ciljevima. Postoji čutilna glazba koja čovjeka uvodi u erotske sfere ili na drugi način u svojoj biti teži za izazivanjem ugone. Postoji jednostavna zabavna glazba koja ne želi ništa reći već naprosto razbija težinu šutnje. Postoji racionalistička glazba u kojoj zvučnici služe samo racionalnim konstrukcijama, u kojoj se ne događa stvarno pronicanje duha i osjetila. Neke suhoparne katekizamske pjesme i neki moderni napjevi sastavljeni komisijski vjerojatno bi se morali uvrstiti u ovaj krug.

Glazba koja odgovara Onomu koji se utjelovio i bio podignut na križ, živi snagom druge, veće i prostranije sinteze duha, intuicije i zvuka. Može se reći da je zapadna glazba, od gregorijanskog koralna preko katedralne glazbe i veličanstvene polifonije,

je, renesansne i barokne glazbe pa tamo do Brucknera i dalje, plod nutarnjeg bogatstva ove sinteze i da se razvila u mnogovrsne mogućnosti. Ta veličanstvenost nalazi se samo tu, jer je mogla rasti samo iz antropološkog temelja koji povezuje duhovno i profano u konačno ljudsko jedinstvo. Ona nestaje u mjeri u kojoj iščezava ta antropologija. Veličina ove glazbe za mene je najneposrednija i najočitiya provjera kršćanske slike čovjeka i kršćanskog poimanja otkupljenja od svih koje nam nudi povijest. Onaj koji je njome zbiljski dirnut zna nekako, po svom najdubljem osviještenju, da je vjera prava, iako još ima proći mnogo puta da bi ovaj uvid upotpunila razumom i voljom.

To znači da liturgijska glazba Crkve mora biti podložna onoj integraciji čovjekova bitka koja nam se predstavlja u vjeri u utjelovljenje. Takvo otkupljenje traži mnogo više napora nego ono zanesenjačko. Ali taj je napor nastojanje same istine. S jedne strane, mora integrirati osjećaje u dnu duše, mora odgovarati poticaju »Sursum corda — Gore srca«. Ne želi, ipak, čisto oduhovljenje nego, naprotiv, ujedinjenje čuvstvenosti i duha i to na takav način da oboje zajedno postanu osoba. Duh se ne ponizuje prihvaćajući osjećaje, nego mu naprotiv samo ovakvo ujedinjenje daje sveukupno bogatstvo stvorenoga. A osjećaji ne bivaju lišeni svoje prirode ako ih prožme duh, nego naprotiv samo na taj način mogu sudjelovati u njegovoj neograničenosti. Svaka osjetna uгода strogo je ograničena i, u biti, ne može se uvećati jer osjetni čin ne može nadići određenu mjeru. Tko od njega očekuje otkupljenje biva prevaren, »frustriran« — kako bi se danas reklo. Međutim, integriranjem u duhu osjeti dobivaju novu dubinu i ulaze u bezgraničnost duhovne avanture. Samo se tamo mogu potpuno ostvariti. To, međutim, pretpostavlja da ni duh ne ostane zatvoren. Glazba vjere u Sursum corda teži za integracijom čovjeka ali ne nalazi te integracije u sebi samoj, nego samo u nadilaženju sebe, u utjelovljenoj Riječi. Sveta glazba, usidrena u strukturu ovog pokreta, postaje tako pročišćavanje čovjeka, njegovo uzdignuće. No, ne zaboravimo: ova glazba nije djelo jednog časa, nego sudjelovanje u određenoj povijesti. Nju ne ostvaruje jedan pojedinac sam, nego samo u zajedništvu s drugima. Tako se upravo u njoj očituje i ulazak u povijest vjere, osjećaj zajedništva svih udova tijela Kristova. Ona iza sebe ostavlja radost, stanje mnogo uzvišenije od ushićenja, stanje koje ne briše osobu nego je, naprotiv, sjedinjuje i tako oslobađa. Omogućava nam predosjetiti što je sloboda koja ne uništava, nego sabire i čisti.

b) Primjedbe na sadašnje stanje

Glazbeniku se, dakako, nameće pitanje: Kako to postići? U biti, velika djela crkvene glazbe uvijek mogu biti samo darovana, jer u pitanju je ono nadilaženje sama sebe koje čovjek ne može sam od sebe učiniti, dok se delirij osjetila, zahvaljujući poznatim mehanizmima zanosa, može proizvesti. Činjenje prestaje tamo gdje započinje ono što je uistinu veliko. Najprije moramo zapaziti i priznati tu granicu. Prema tome, na početku velike svete glazbe nužno se nalaziti strahopoštovanje, primanje, poniznost spremna služiti sudjelujući u

onom što kao veliko već postoji. Samo onaj koji živi barem osnovne zasade u skladu s nutarnjom strukturom ovakve slike čovjeka, može stvoriti i glazbu koja tome pripada.

Crkva je dala i druge dvije naznake. Liturgijska glazba u svojoj biti mora odgovarati zahtjevima velikih liturgijskih tekstova: »Gospodine«, »Slava«, »Vjerujem«, »Svet«, »Jaganjče Božji«. To ne znači da bi glazba smjela biti samo za određen tekst; već sam to rekao. Ali ona u nutarnjoj logici tih tekstova nalazi odrednice vlastite izražajnosti. Druga je naznaka upućivanje na gregorijanski koral i na Palestrinu. To upućivanje ne znači, dakako, da sva crkvena glazba mora oponašati oznake spomenute glazbe. O ovoj je točki bilo skučenih tumačenja u obnovi crkvene glazbe u prošlom stoljeću, a i u papinskim dokumentima koji se na tome temelje. Točno shvaćeno, time je naprosto rečeno da su dani primjeri koji mogu poslužiti kao orijentacija. Ne može se, međutim, unaprijed odrediti ono što može nastati ako se stvaralački usvoji takvo usmjerenje.

Još ostaje pitanje: Možemo li, ljudski govoreći, na ovom području očekivati još nove stvaralačke mogućnosti? I kako treba da se to dogodi? Na prvo je pitanje lako odgovoriti; naime, ako je ta slika čovjeka, nasuprot svakoj drugoj, neiscrpana, ona neprestano otvara nove mogućnosti i na području umjetničkog izražavanja, i to toliko više koliko življe obilježava duh nekog razdoblja. No, upravo je u tome poteškoća za drugo pitanje. U našem je vremenu vjera izgubila mnogo svoje moći da utisne biljeg stvarnosti javnog života. Kako će moći biti kreativna? Nije li svugdje potisnuta na rub naprosto kao podkultura? Ipak bi trebalo reći, barem kako se čini, da se u Africi, Aziji i Južnoj Americi suočavamo s novim procvatom vjere, iz čega mogu izrasti novi oblici kulture. Ali ni govor o podkulturi u zapadnom svijetu ne treba da nas plaši. U krizi kulture koju proživljavamo, novo kulturalno pročišćavanje i jedinstvo mogu se razviti samo iz otoka duhovnog sabranja. Ondje gdje u živim zajednicama postoje nova buđenja vjere, vidi se također nastajanje nove kršćanske kulture; vidi se kako zajedničko iskustvo nadahnjuje i otvara putove koje prije ne mogosmo vi-

djeti. F. Doppelbauer je, uostalom, s pravom zapazio da liturgijska glazba često, i ne slučajno, ima obilježje kasnijeg djela, da predstavlja pret hodno sazrijevanje. Osim toga je važno da postoje pretprostori pučke pobožnosti i njezine glazbe, kao i religiozne glazbe u širem smislu, koje moraju biti uvijek u plodnoj razmjeni s liturgijskom glazbom. S jedne strane njih liturgijska glazba oploduje i pročišćava, a s druge strane one isto tako pripremaju nove vrste liturgijske glazbe. Iz njihovih slobodnih oblika može sazrijevati ono što može postati sastavni dio liturgije cijele Crkve. To je potom i područje gdje grupa može iskušati svoje stvaralaštvo, s nadom da će postati ono što će u budućnosti moći tvoriti dio cjeline.

Završna napomena: liturgija, glazba i svemir

Želio bih zaključiti ova svoja razmišljanja jednom lijepom izrekom Mahatme Gandhija koju nedavno našoh u nekom kalendaru. Gandhi upućuje na tri životna prostora u svemiru i pokazuje kako svaki od njih omogućava vlastit način bivanja. U moru žive ribe, one šute. Životinje na zemlji kriče, a ptice, čiji je životni prostor zrak, pjevaju. Moru je vlastitost šutjeti, zemlji kričati, a zraku pjevati. Čovjek pak ima udjela u svim tri- ma: u sebi nosi morske dubine, težinu zemlje i visinu neba; i zato mu pripadaju sve tri te vlastitosti: šutjeti, kričati i pjevati. Danas — želio bih nadodati — zapažamo da čovjeku lišenu transcen- dencije ne preostaje nego da kriči, jer želi biti samo zemlja i u svoju zemlju pokušava pretvoriti i nebeske visine i morske dubine. Prava liturgija, liturgija općinstva svetih vraća mu njegovu sve- ukupnost. Ona ga ponovno uči šutjeti i pjevati, ot- vara mu dubine morske, uči ga letjeti, što je vlas- titost anđela; uzdižući mu srce, čini da u njemu nanovo odjekne ono pjevanje koje je u njemu bilo možda zaspalo. Stoviše, možemo sada čak ob- ratno reći: prava se liturgija prepoznaje baš po tome što nas oslobađa masovnog djelovanja i što nam vraća dubinu i visinu, šutnju i pjevanje. Pra- va se liturgija prepoznaje po tome što je kozmi- čka, ne po mjeri neke grupe. Ona pjeva s anđeli- ma. Ona šuti sa svemirskom dubinom koja čeka. I tako otkupljuje zemlju.

CIJENJENIM PRETPLATNICIMA, SURADNICIMA, PRIJATE-
LJIMA, DAROVATELJIMA »SV. CECILIJE« SRETAN USKRS
ŽELE

UPRAVA I UREDNIŠTVO